

**ALGUNS ASPECTES DE LA COL·LECCIÓ
DE PERGAMINS DEL PRIORAT
DE SANTA MARIA DE TERRASSA (Segle X)**

M. D. Moreno

Tots els testimonis considerats no literaris o bé «literatura menor» són força importants pel testimoniatge que ens donen d'una època. Aquest testimoni por ésser tan interessant com el d'unes cròniques erudites o d'altres escrits, tenint en compte a més, que ens permet de llegir amb sobrada claredat les formes lingüístiques i els actes de les capes populars de la societat.

La importància que revelen els Pergamins del Priorat de Santa Maria de Terrassa va molt lligada a totes aquestes apreciacions. Per la seva posició històrica expressen la quasi totalitat documental d'una comunitat que, havent estat ja pròspera en època romana (recordem que la colònia egarenca fou nomenada municipi per Antoní Pius) manté el seu creixement a l'Edat Mitjana encara que les necessitats bèl·liques del moment facin desplaçar els seus habitatges al volt del castell de Terrassa. Això no vol dir pas que s'anul·li la vida de les rodalies de les esglésies de Sant Pere i Santa Maria, antics nuclis de la romana Egara.

Centrem-nos, però, en un moment concret del nostre ambient medieval: les acaballes del segle X, en una regió assolada per les expedicions àrabs i en una vila com Terrassa que, si bé no era, en aquest moment, res més que un centre rural, vivia encara del prestigi que li donava la seva antiguitat, prestigi que havia estat reconegut pel mateix Carles el Calb, el rei francès que l'igualà a Barcelona en els seus privilegis. Resulta,

doncs, un moment força interessant dins la història del poble: el Priorat de Santa Maria, el seu centre religiós, ha estat desposseït de la seva categoria bisbal fa poc, però els seus fidels i ministres s'esforcen a recordar aquest antic honor; això ens ho demostra el pergamí número sis de la col·lecció esmentada (*infra terminè Terracensis in locum prope est de sede egarense*), denominació que es repeteix força sovint fins al segle XII, essent l'exemple més conegut i evident el de l'acta de consagració de Sant Martí de Sorbet.

D'altra banda existeix una tendència molt marcada a senyalar el centre del terme dins la circumscripció del castell mentre *Egara*, és a dir, el lloc de les esglésies romàniques, és com un indret més dels del terme terrassenc¹. Això es pot veure en gairebé tots els documents de la dita col·lecció.

Aquests pergamins, que es troben actualment a l'Arxiu Històric de Terrassa, inclouen segons la seva catalogació original cent vuitanta-set documents dels quals avui en manquen cinc, perduts a l'última guerra espanyola, i que van des del segle X fins al segle XVI. En aquest inventari primer al qual ens hem referit —i que s'està refent—, els pergamins corresponents al segle X són numerats del dos al dotze, i ens cal aclarir que un dels pergamins perduts és un trasllat del privilegi de Carles el Calb de l'any 844, fet segurament al segle XIV. Ens trobem, doncs, amb onze documents referents a donacions (5), vendes (5) i un canvi d'honors territorials dut a terme entre un terrassenc i l'abat de Sant Cugat i bisbe de Girona, Otó.

No es tracta, però, de fer sols una anàlisi històrica ja que aquest ha estat l'objecte d'altres obres locals², a part que caldria fer un plantejament ben diferent en la limitació cronològica del material. D'altra banda l'interès lingüístic d'aquests documents com a material a treballar en la recerca del desenvolupament del català és ja prou considerable.

Ens hem fixat especialment en el pergamí número deu perquè, per les seves característiques, ens pot servir de mostra per a la lectura i estudi dels altres; de més a més, en aquest document en concret, s'hi poden aportar una sèrie d'innovacions importants respecte als investigadors que pogueren llegir-lo o conegueren la seva existència amb anterioritat;

¹ CARDÚS, S., *Terrassa medieval. Visió històrica*, Terrassa, 1960.

certament, no foren pocs els preocupats pels documents que revelaven l'estat de la derruïda Egara.

En primer lloc oferim la lectura *Fruilo* per al nom de l'autora de la donació a la qual es refereix el pergamí que esmentem² bis, enfront de *Er- villo* acceptat fins ara per Pujades³ i del qual copien Torres Amat i Fidel Fita⁴, aquests, seguits molt de prop per Soler i Palet⁵, el qual no pogué localitzar mai aquesta col·lecció tot i havent-la buscat amb força interès. És a dir, que de tota aquesta gent que es preocuparen per la personalitat de la donant i la data del document — com veurem més endavant —, no més Pujades pogué llegir possiblement l'original.

El prevere Fortià Solà, en canvi, sí que pogué llegir aquesta col·lecció, de la qual fou fidel conservador durant els anys 1937-1939, aprofitant aquest període per a fer-ne un estudi i transcripció⁶ dels quals divergim en diverses ocasions, puix Solà cau sovint en errors vocàlics de pes, que son fàcilment comprovables.

I tornant al nom *Fruilo*, em sembla que una lleu comprovació amb la *F* majúscula inicial de *Facta...* al capdavant de la ratlla 12, és suficient per a provar l'exactitud de la nova lectura. Es pot afegir també, per si aquestes proves no fossin prou clares, que el nom *Fruilo* és ja conegut en

² Per a aquesta època poden resultar útils les obres de Salvador Cardús — com la cita- da a la nota anterior — i d'altres historiadors locals. Citarem:

CARDÚS, S., *La ciutat i la seu episcopal d'Egara*, Terrassa, 1964.

CARDÚS, S., *Nom i escut de Terrassa*, Terrassa, 1961.

DURAN I SANPERE, A., «Egara-Barcino» a *La sede de Egara. Crónica de las solemnidades celebradas en la ciudad de Tarrasa en conmemoración del XV centenario de la fundación del Obispado de Egara*, Terrassa, 1956.

GUIA monogràfica de Sant Llorenç del Munt, Terrassa, 1935.

MARTÍ BONET, J. M., *Evolució paleogràfica del nom de Terrassa*, Terrassa, 1975.

MASDEU CASTELLET, R., «Els primers mil anys d'una ciutat: Egara (de l'any 300 a. C. al 700 d. C. període ibèric, romà, i visigòtic)». *Butlletí del C.E.T.*, núms. 122, 141, 1966-1971.

SOLER I PALET, J., *Monografia de la Iglesia Parroquial de Tarrasa*, Barcelona, 1898.

SOLER I PALET, J., *Monografia de la Iglesia de Sant Julià de Altura*, Barcelona, 1898.

VENTALLÓ VINTRÓ, J., *Tarrasa antigua y moderna*, Terrassa, 1879.

² bis AHT Perg. Carp. I, núm. 10. Vegeu no obstant la darrera obra de catalogació *Pergamins del Priorat de Santa Maria de Terrassa* (anys 977-1633) a cura de Pere PUIG, Terrassa, 1979.

³ *Crónica Universal del Principado de Cataluña, escrita a principios del s. XVII por GERÓNIMO PUJADES*, Barcelona, 1832, tom. VII, p. 231; tom. VIII, p. 104.

⁴ FITA, F., «Biblioteca Històrica Terrassenca» *BRAH*, XXXIII, 1898, pp. 31-79.

⁵ SOLER I PALET, J., «Cartulario del Priorato Egarense», *BRAH*, XXXIV, pp. 6-27.

⁶ SOLA, F., *Relíquies del Priorat de Santa Maria*, 2 vols. (Inèdita).

aquest àmbit⁷ i que, per les seves característiques germàniques, es troba molt lligat als altres antropònims del document.

Referent al problema de datació al qual m'he referit anteriorment, val a dir que ja fou intuït pels autors esmentats⁸ i que, pel fet de no haver pogut fer una lectura directa la majoria d'ells, no pogueren donar-ne una solució efectiva tot i haver-se adonat que en les referències que tenien hi devia haver algun contrasentit: la lectura d'any desè és indiscutible i, per tant, seguint la cronologia de A. M. Mundó⁹ per al rei Robert, ens cal corregir la data de Solà (997) per la de 996, després d'acceptar que l'escrient no coneix la mort del rei Hug Capet esdevinguda uns dos mesos abans de la data del pergami que tenim a les mans.

El pergami número deu ens ofereix una mostra del que són els altres documents de la col·lecció i si, com ja s'ha comentat, podia aportar noves dades a estudis anteriors és, en canvi, diàfan per a l'estudi dels trets lingüístics bàsics del llatí medieval a Catalunya. Les lleus diferències que pugui presentar són, més que res, trets propis de l'autor o formes típiques del lloc.

El text es refereix a una donació testamentària feta per Fruilo, protectora de les esglésies de Terrassa, l'any 996, en la qual llega *post obitum* tots els seus béns a les dites esglésies de Sant Pere.

Aquest pergami ens permet de veure clarament la romanització dels mots llatins, molt influïda per la fonètica dels parlants del poble, que es transmet sense gaires prohibicions a la grafia¹⁰: els dubtes que es troben, per exemple, a l'hora d'escriure les hacs ens diuen que ben poc coneixien les paraules mares els mateixos redactors dels escrits. Però també és important i cal que remarquem que la freqüent confusió de *v* fricativa per *f*, tan normal i característica del mossàrab¹¹, és molt poc representada en aquests pergamins; és a dir, que la barreja de parles, tot i ser prou conegudes les incursions i atacs pel Vallès, no degué ésser massa forta.

⁷ MIRET I SANS, J., «Los noms personals y geogràfichs de la encontrada de Terrassa en los siglos Xè y XIè», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XIV, núm. 55, 1914, pp. 385-407, 485-509 (docs. núms. 34, 106, 113).

⁸ Vegeu notes 3, 4 i 5.

⁹ MUNDÓ, A. M., «La datació de documents pel rei Robert (996-1031) a Catalunya», *Anuario de Estudios Medievales*, IV, pp. 13-34.

¹⁰ MENÉNDEZ PIDAL, R., *Orígenes del Español. Estado lingüístico de la Península Ibérica hasta el siglo XI*, Madrid, 1968⁶.

¹¹ BASTARDAS PAREJA, J., «El latín medieval», *ELH*, I, p. 268.

DÍAZ Y DÍAZ, M., «Movimientos fonéticos en el latín visigodo», *Emerita*, XXV, 1957, p. 383.

- 1 In nomine Domini. Ego Fruilo, femina, deodicata. Donatrice sum domum Sancti Petri apostoli sede egarensis. Manifestum est enim quia placuit animis meis /
- 2 et placet nullis quoque agentis nec suadentis ingenio set propria spontanea mea mihi hoc elegi cum Deo bona voluptas, ut a supra /
- 3 dicto domo carta donationis fecissem, sicuti et facio propter Deum et remedium anime mee. Et propter anima de Ermemiri, condam, monaci. /
- 4 Dono namque ad supradicto domo casas cum curtes, solos et superpositos, terras et vineas et arboribus, cultum et heremum, et vascula maiore vel minore /
- 5 re et omnem meum avere mobile vel immobile. Omnia quantum ego ab eo teneo et posideo haec omnia meum proprium qui mihi advenit de ienitores /
- 6 meos vel per (co)mparacione vel per voce iam dicti Ermemiri monaci, sive per omnesque voces. Et est in comitatu Barchinona in terminio Terracia, in locum /
- 7 que dicunt R(ost)edors, vel in locum que dicunt Avelanedo. Afrontat de oriente in flumine Riopullo. De meridie in terminio de Uliastrelo. De occiduo /
- 8 in terminio de Vuoltrera. De circi in silva de Galano. Quantum istas afrontaciones includunt, sic dono ad supradicto domo quantum /
- 9 ego habeo teneo et posideo, totum ab integre cum exios vel regressios earum ad proprio. De meo iure in potestate Sancti Petri trado et teneam ego in diebus /
- 10 vite mee, secundum meam voluptatem post obitum vero meum, teneant servientes Sancti Petri, istos presentes et successores eorum. Quod si ego donatrice aut ullus /
- 11 que homo qui contra hanc ista carta donacione venerit ad inrumpendum, non hoc hoc valeat vindicare set componat aut componam hoc quod supra /
- 12 insertum est, in duplo ad domum Sancti Petri cum omnes illorum immellioraciones. Et inantea ista carta donacio firma permaneat omnique tempore. Facta /
- 13 carta donacione IIII Kalendas Ianuarii. Anno X regnante Ugone rex. Signum. Fruilo qui ista carta donacione feci et firmare rogavi /
- 14 (Autograf.) Ermemirus levita. (Autograf.) Gumila. Signum. Richul (esborrat) Riculfo. (Autograf.) Giskafredus presbyter subscripsi /
- 15 Iohannes presbyter qui ista carta donacione scripsi et sub (scripsi) die et anno quod supra /.

En canvi, d'altres problemes fonètics del moment, com són la fricativització i palatalització i augment de sibilants enfront d'oclusives llatines¹², és un fenomen molt extens i tan generalitzat ara com ho serà a la composició del català posterior¹³.

El cas de les construccions sintàctiques i la formació i delimitació de característiques morfemàtiques en el llatí medieval, és un problema molt més complex i curiós, puix la mateixa variació de les paraules afecta l'estructura de tota la frase¹⁴. Direm només *grosso modo* que es veu molt bé que les preposicions s'empren en quasi tots els casos de la declinació i especialment amb l'Acusatiu que, confós del tot amb un «cas universal»¹⁵, pot suplir qualsevol altre cas segons quina sigui la partícula modificadora que porti. D'altra banda cal també remarcar la lluita per la subsistència dels pronoms i adjectius pronominals, que està condicionada al cas i gènere en què acostumen a usar-se¹⁶; per exemple, trobarem moltes vegades *eorum* i *earum* però mai *harum* i *horum* i, en canvi, és freqüent l'ús de *hanc*, *haec*, *hoc* i no el de *eum*, *eam*, *id*, per parlar de mots típics. Això ens ensenya com s'interfereixen els significats de mots semblants, i com la seva supervivència la determina simplement una qüestió eufònica o el costum après.

El lèxic d'aquests pergamins es troba a mig camí entre una tradició escolar no massa rica i la influència popular prou poderosa per a fer oblidar a l'escrivent la seva educació manuscrita¹⁷. Val a dir en el seu descàrrec, que se serveix amb tota fidelitat de les fórmules notariales de tradició carolina que són tan usuals a tot Catalunya¹⁸; però, com és evident, si parlem de vendre cases, terres, horts, etc., sempre s'hi barrejaran expressions de la llengua romànica que és la que acostuma a parlar d'aquestes coses. Tot això es veu més clar encara si tenim en compte que

¹² MOHRMANN, Christine, *Latin vulgaire, latin des chrétiens, latin medieval*, París, 1955, p. 14.

¹³ COROMINES, J., «Algunes lleis fonètiques no observades fins ara», *ER*, III, pp. 201-230; BADIA i MARGARIT, A., «L'articulació de la *c'* en català primitiu i la seva acció en el procés *ce' - ci'*», *ER*, VII, pp. 1-9.

¹⁴ MENÉNDEZ PIDAL, R., *op. cit.*, pp. 379 i ss.

¹⁵ BASTARDAS PARERA, J., *Particularidades sintácticas del Latín Medieval. (Cartularios españoles de los siglos VIII al XI)*. Barcelona, 1953, cap. I, núm. 8.

¹⁶ BASTARDAS PARERA, J., *ibidem*, cap. I, núms. 1 i 2; cap. IV, núms. 28-31.

¹⁷ MARINER BIGORRA, S., «Léxico», *ELH*, I, PP. 199-236.

¹⁸ RUBIO, J. A., «Donaciones *post obitum* y donaciones *reservato usufructo*», *Anuario de Historia del Derecho Español*, IX, 1932.

les terres s'han de situar en un lloc determinat i que, aquest lloc, té normalment una denominació popular de la qual no pot fugir l'escriptor¹⁹.

Els noms propis que trobem en aquest text segueixen tendències molt acusades que, d'altra banda, són prou comprovables i lògiques. És evident que l'evolució dels antropònims és més ràpida que la dels topònims, no sols perquè les persones moren amb més freqüència que els llocs, sinó també perquè aquelles obeeixen a modes i influències de diversos tipus. Segons això no té res d'estrany que, igual que *Fruilo*, tots els altres noms personals del document siguin d'arrel germànica i fàcilment emmarcables dins la tradició visigòtica²⁰, mentre que els noms geogràfics responen a una nomenclatura llatina o romànica.

Dels noms de lloc que apareixen en el text només el mot *Rosedors* implica algun dubte o lleugeres vacil·lacions a l'hora d'aplicar-li una etimologia certa puix deixant de banda el fet que no es conserva en la toponímia actual (la qual cosa faria més senzilla una comprovació), ens ofereix dues solucions: o bé està formada sobre la paraula «rost»²¹ i el llatí *hordeum*, o bé, el mateix prefix més *aurum*, encara que en aquest darrer cas, cal suposar que estava emprat en sentit figuratiu. D'aquestes possibilitats ja en parla Balari en diferents llocs²².

Els restants topònims no ofereixen pas gaires problemes: *Avelanedo* i *Uliastrelo* han estat ja suficientment identificats en altres llocs homònims, *Terracia* sembla prou explicat i del seu origen en parlen obres a les quals m'he referit anteriorment, i *Vuoltrera* presenta sols lleugers dubtes en la seva localització, puix aquesta etimologia ha estat ja també comentada en altres obres²³.

En conjunt, doncs, la lectura d'aquests pergamins ens dona una visió força exacta i atractiva de la situació de la llengua llatina a Catalunya durant la segona meitat del segle X i, al mateix temps, ens permet recordar que aquests documents «germans petits» de les Cròniques reials, dels extensos tractats i protocols, no poden pas ser menyspreats, en cap circumstància, pels afeccionats a aquest tipus d'estudis.

¹⁹ MONTENEGRO DUQUE, A., «Toponímia latina», *ELH*, I, p. 503

²⁰ KREMER, D., «Die germanischen Personennamen in Katalonien», *ER*, XIV, pp. 1-245; *ER*, XV, pp. 1-121.

²¹ Vegeu aquest mot a ALCOVER-MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Palma: de Mallorca, 1930.

²² BALARI JOVANY., *Orígenes històrics de Catalunya*, 2 vols., Barcelona, 1899, pp. 22 i 367.

²³ MENÉNDEZ PIDAL, R., *ELH*, I, p. LXVII.